

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Białystok, dnia 3 stycznia 2013 r.

Poz. 58

UCHWAŁA NR XXIV/126/2012 RADY POWIATU ŁOMŻYŃSKIEGO

z dnia 19 grudnia 2012 r.

w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na lata 2012-2015”

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na lata 2012 - 2015”, który stanowi załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Łomżyńskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po 14 dniach od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady
Jarosław Kulesza

Załącznik do uchwały Nr XXIV/126/2012
Rady Powiatu Łomżyńskiego
z dnia 19 grudnia 2012 r.

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU ŁOMŻYŃSKIEGO NA LATA 2012-2015

Łomża 2012 r.

1.**Wstęp**

Celem opracowania **Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lomżyńskiego na Lata 2012 – 2015** jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez Powiat Lomżyński w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, począwszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działanie te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego powiatu. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy Program jest pierwszym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla powiatu łomżyńskiego. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2012-2015 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły przede wszystkim działań określanych jako „miękkie”, tj. działań o charakterze nieinwestycyjnym. Celem ich jest przede wszystkim promocja powiatu i jego dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym. Mają one stanowić podstawę do działań podejmowanych w kolejnych okresach programowych, gdy świadomość w zakresie ochrony zabytków będzie większa.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania **Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na Lata 2012 – 2015** jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz. U. Nr 162 poz.1568 z późn. zm):
Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest

przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Dla niniejszego *Programu...* zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z

- nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
  6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
  7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
  8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
  9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
  10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
  11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
  12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
  13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
  14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
  15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego

ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju

cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;

2. uznanie za pomnik historii;

3. utworzenie parku kulturowego;

4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późniejszymi zmianami).

Art. 18.1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1. uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1. zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2. innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3. parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami

przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.)

Zadania powiatu z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, wpisane są w ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym.

Zgodnie z **art. 4 ust. 1 pkt 7** w/w ustawy: „Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie (...) ochrony dóbr kultury (...)”.

3.4. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.),

Najważniejsze zagadnienia ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu

przestrzennym, w odniesieniu do ochrony zabytków, dotyczą przede wszystkim:

- *wymagań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej wspomnianej w art. 1 ust. 1 pkt 4,*
- *sposobów traktowania zabytków przy tworzeniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,*

W myśl *art. 10 ust. 2 pkt 4*, w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające m.in. ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ponadto, określa się w szczególności obszary i zasady ich ochrony, co wynika z *art. 10 ust.1 pkt 4*.

- *sposobu ochrony zabytków przy tworzeniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.*

Zgodnie z *art. 15*, wójt, burmistrz albo prezydent miasta sporządza projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, zawierający część tekstową i graficzną, zgodnie z zapisami studium oraz z przepisami odrębnymi, odnoszącymi się do obszaru objętego planem. W planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- *konieczności porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie wszystkich działań na szczeblach gminnym i powiatowym w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych ochroną konserwatorską.*

- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2010 r.Nr 243, poz. 1623),

- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.),

- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 z późn. Zm.),

- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.)

Ustawa o gospodarce nieruchomościami określa specjalne sposoby gospodarowania nieruchomościami wpisanymi do rejestru zabytków stanowiącymi własność Skarbu Państwa oraz własność jednostki samorządu terytorialnego. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste takich nieruchomości, jak i również wnoszenie ich, jako wkładów niepieniężnych do spółek, zgodnie z *art. 13 ust. 4* wymaga uzyskania:

- 1) *zgody* właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków działającego w imieniu wojewody - w odniesieniu do nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa,
- 2) *opinii* właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków działającego w imieniu wojewody - w odniesieniu do nieruchomości stanowiących własność jednostki

samorządu terytorialnego.

Przy oddawaniu nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste, jeżeli jest ona wpisana do rejestru zabytków, określenia wymaga sposób korzystania z tej nieruchomości. W razie potrzeby na nabywcę można nałożyć obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (**Art. 29 ust. 2**).

- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. z 2001 Nr 13, poz. 123 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.).

4.

Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie powinny zostać określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i

organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do Programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również za zadanie uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Założenia do Programu krajowego określiły priorytety:

A/ w zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
2. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
3. Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
4. Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
5. Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.

6. Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

7. Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.

8. Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

B/ w zakresie działań o charakterze systemowym:

1. Powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa. Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (World Cultural Heritage).

2. Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

C/ w zakresie systemu finansowania:

1. Stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

D/ w zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

1. Tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.

2. Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.

3. Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

E/ w zakresie kształcenia i edukacji:

1. Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

2. Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości

materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.

3. Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

F/ w zakresie współpracy międzynarodowej:

1. Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.
2. Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Do czasu zakończenia prac nad Powiatowym Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na Lata 2012-2015 nie ukończono prac nad programem krajowym, stąd możliwe było uwzględnienie w niniejszym programie jedynie wyżej omówionych tez do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami¹.

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013)”.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego do 2013 r. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe. Działania realizowane w ramach tego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców,

turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego". Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20.04.2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz.U. z 2004 r. nr 116, poz. 1206) oraz z założeniami do Krajowego Programu Ochrony Zabytków. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury "Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego" jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" miał określony plan działania na lata 2004-2006.

Wytyczone zostały strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- a. przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- b. podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- c. poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- d. ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie.
- e. intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

W dniu 6 września 2005 r. przyjęty został przez Radę Ministrów "Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego", który jest uzupełnieniem powyżej omówionych dokumentów rządowych.

5.	Relacje Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego w dokumentach wykonanych na poziomie województwa
-----------	--

5.1. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego zgodny jest z wyznaczonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego (uchwalonym przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr IX/80/03 z dnia 27 czerwca 2003 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego dotyczą:

- zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń poprzez ochronę i rewaloryzację istniejących zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
- uwzględnienia potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- harmonijnego współistnienia zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
- tworzenia warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego,
- priorytetu ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa

5.2. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku

Założenia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego odwołują się do treści przyjętych w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku (uchwalonej przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXV/438/06 z dnia 30 stycznia 2006 r.).

Priorytet II. Infrastruktura społeczna, w działaniu 2 (Rozwój kultury i ochrona

dziedzictwa kulturowego) zakłada:

- 1) Podwyższenie standardów bazy materialnej instytucji kultury oraz jej modernizacja i rozbudowa stosowna do potrzeb, tworzenie ośrodków i centrów kultury, multikin oraz instytucji służących rozwojowi kultur mniejszości narodowych,
- 2) Wspieranie realizacji Europejskiego Centrum Muzyki i Sztuki – Opery Podlaskiej w Białymstoku,
- 3) Tworzenie innych nowych instytucji kultury, szczególnie w siedzibach powiatów, z wykorzystaniem w pierwszej kolejności obiektów zabytkowych przydatnych do tej funkcji.
- 4) Wspieranie imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i regionalnym oraz dbałość o powstanie nowych (w miarę potrzeb o zasięgu rozszerzonym poza granice kraju),
- 5) Inspirowanie i wspieranie rozwoju kultury ludowej i amatorskiej, w tym folkloru i rękodzieła ludowego, twórczości profesjonalnej oraz amatorskiego ruchu artystycznego, z uwzględnieniem specyficznego w województwie podlaskim zróżnicowania etnicznego, narodowościowego i religijnego, a także ich promocji w kraju i za granicą,
- 6) Wspieranie rozwoju czytelnictwa m.in. poprzez rozszerzenie oferty usług opartych na nowych technologiach informacyjnych oraz ochrona książki,
- 7) Prowadzenie wielostronnej edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem edukacji regionalnej,
- 8) Ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego i historycznych form obiektów zabytkowych, a w szczególności wykorzystanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji, zwłaszcza na potrzeby turystyki i działalności kulturalnej.
- 9) Zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych,
- 10) Identyfikacja i promocja produktów tradycyjnych województwa podlaskiego, z wykorzystaniem Listy Produktów Tradycyjnych,
- 11) Wspieranie społeczności lokalnych w zachowaniu tradycyjnej, wiejskiej zabudowy, zwłaszcza na terenach o dużym potencjale turystycznym,
- 12) Dbłość o tradycje narodowe i kulturowe.

Dodatkowo, w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego podkreślono fakt posiadania przez województwo znacznego dziedzictwa historyczno-kulturowego, co nakłada na wiele podmiotów, w tym zwłaszcza na samorząd, obowiązek jego ochrony. Odbywa się to m.in. poprzez ewidencjonowanie i badanie zabytków, zwiększenia dbałości o muzea oraz współdziałanie administracji samorządowej z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych i historycznych w zakresie ich restauracji, konserwacji i zagospodarowania.

5.3 Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2010 oraz Projekt Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podlaskiego na lata 2008 – 2011

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2010, uchwalony w 2008 r. opiera się na założeniach projektowych Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Podlaskiego na lata 2008 – 2011. Celem strategicznym programu wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego programu zaplanowano podjęcie następujących działań:

- 1.1. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,
- 1.2. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,
- 1.3. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- 1.4. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury”, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.),
- 1.5. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- 1.6. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- 1.7. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- 1.8. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania

dziedzictwa kulturowego.

1.9. tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie.

6.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego (relacje Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu)
-----------	---

6.1. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Łomżyńskiego do 2015 roku.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Łomżyńskiego do 2015 roku została przyjęta Uchwałą Rady Powiatu Łomżyńskiego Nr VII/40/03 z dnia 2 września 2003 r.

Opracowanie to nie zajmuje się kwestiami związanymi z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego regionu.

6.2. Wieloletni Plan Inwestycyjny Powiatu Łomżyńskiego na Lata 2007-2015.

Wieloletni Plan Inwestycyjny Powiatu Łomżyńskiego na Lata 2007-2015 został przyjęty do realizacji Uchwałą Rady Powiatu Łomżyńskiego Nr XIII/72/07 z dnia 20 grudnia 2007 r.

W części dotyczącej kultury na terenie powiatu, autorzy dokumentu wymieniają sumarycznie zasoby dziedzictwa kulturowego regionu oraz wskazują na konieczność modernizacji zabytkowych budowli sakralnych, tak aby stanowiły o sile o tożsamości powiatu. Użycie określenia „modernizacja” w stosunku do planowanych działań związanych z obiektami zabytkowymi, świadczy o niezrozumieniu zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wśród projektów inwestycyjnych zaplanowanych do realizacji w okresie objętym Planem, wymieniane są natomiast prace rewaloryzacyjne przy Muzeum Przyrody w Drozdowie oraz prace renowacyjne kapliczek przydrożnych na terenie powiatu łomżyńskiego.

7.	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego powiatu
-----------	---

7.1. Ogólne informacje na temat historii i dziedzictwa kulturowego powiatu

Sięgająca w odległą przeszłość historia terenu powiatu łomżyńskiego (północno-wschodniego Mazowsza) miała znaczący wpływ na ukształtowanie się grupy etnograficznej Kurpiów i ich kultury. W XIV i XV wieku ziemia łomżyńska miała charakter puszczański. Kolonizacja następowała powoli, ze względu na niezbyt sprzyjające warunki przyrodnicze, w tym wielkie zbiorowiska leśne i niezbyt urodzajne gleby. W pierwszej połowie XV wieku, w czasach zakończenia się pierwszego etapu formowania sieci osadniczej, pełnię praw miejskich otrzymały miasta ówczesnego powiatu łomżyńskiego (ziemskiego i grodzkiego): Łomża (1418), Nowogród (1434) oraz Wizna (1435).

Po włączeniu Mazowsza do Korony (1526) Łomża stała się miastem królewskim, jednym z największych w XVI wieku ośrodków handlowo-rzemieślniczych Mazowsza. Była także siedzibą starosty królewskiego. Do starostwa łomżyńskiego należało 16 wsi i 4 miasta (Łomża, Nowogród, Zambrów i Kolno), kilka jezior. Ten widoczny rozkwit gospodarczy i demograficzny związany przede wszystkim z okresem panowania dwóch ostatnich Jagiellonów, którzy obdarzyli miasto wieloma przywilejami.

Rozwój osadnictwa na terenie dzisiejszego powiatu łomżyńskiego nastąpił na przełomie XVI i XVII wieku. Było to wynikiem ogromnego zniszczenia kraju po „potopie” szwedzkim, zarazy, epidemii, upadku gospodarki folwarcznej i w związku z tym wzrastającego ucisku pańszczyźnianego. Ludność chłopska masowo osiedlająca się tu uzyskiwała status ludzi wolnych, podległych tylko królowi. Większość osadników stanowiło drobne rycerstwo mazowieckie, przybyłe głównie z ziemi ciechanowskiej oraz z zachodniego Mazowsza pozostała grupa przybyła z Litwy i Podlasia oraz Rusi.

Specyficzne warunki geograficzne: słaba urodzajność gleb, doliny rzeczne oraz znaczne tereny leśne sprawiły, że mieszkańcy w naturalny sposób zajmowali się eksploatacją tych źródeł pożywienia. Rozwój bartnictwa, myślistwa, rybołówstwa, stolarstwa oraz wydobywanie i obróbka bursztynu to charakterystyczne dla regionu działania gospodarcze. To wszystko przekładało się na niepowtarzalne walory artystyczne wytwórczości naszego regionu. Pięknie zdobione chaty budziły zachwyt. Sprzęty domowe również posiadały stosowne zdobienia snycerskie czy rzeźbienia. Zaś ze stolarstwem wiąże się rzeźba ludowa i charakterystyczne do dziś, przydrożne kapliczki z figurami świętych. Najbardziej jednak znamienne dla twórczości Kurpiów, kultywowane zresztą do czasów nam współczesnych, są wytwory związane z obrzędowością. Dotyczy to zarówno wycinanek, haftów, kierców, bukietów zdobiących dom w okresie świąt, tańców, pieśni, specyficznej muzyki jak i wypieków, pisanek i palm wielkanocnych, których rozmach i uroda słynną na całą Polskę.

Po upadku Rzeczypospolitej do 1807 r. Łomża wraz z północno-wschodnim

Mazowszem znalazła się pod zaborem pruskim. W tym czasie Łomża jest siedzibą władz powiatowych, w departamencie białostockim. Zgodnie z dekretem z dnia 7 lipca 1945 roku powiat łomżyński wyłączono z województwa warszawskiego i przyłączono do województwa białostockiego. Faktycznie powiat łomżyński wchodził w skład województwa białostockiego do momentu wyzwolenia.

W końcu 1975 roku, w związku z podziałem dwustopniowym kraju na województwa i gminy, powiat łomżyński, podobnie jak wszystkie inne powiaty, przestał istnieć. Reaktywowany w 1999 roku swoim zasięgiem obejmuje obecnie 9 gmin, w tym 2 miejsko-wiejskie (Nowogród, Jedwabne) i 7 gmin wiejskich (Łomża, Piątница, Miastkowo, Śniadowo, Wizna, Przytuły, Zbójna).

Cechy regionalne osadnictwa, wynikające z warunków środowiska przyrodniczego, tradycji i wzajemnego przenikania się kultur, zadecydowały o jego stabilności i harmonii krajobrazu. Odmienność organizacji terytorialnej, powiązań osadniczych, typów własności i form zagospodarowania wpłynęła na znaczną różnorodność jednostek osadniczych.

7.2. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w *art. 7* ustanawia następujące formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Rejestr zabytków

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków (*art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*). W naszym województwie jest nim Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków, który kieruje Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków. Na terenie powiatu działa delegatura, mająca siedzibę w Łomży.

Ewidencja zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prowadzona jest w formie kart ewidencyjnych dla obszaru województwa (zgodnie z *art. 22 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*). W myśl *art. 22 ust. 4* wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi natomiast ewidencję z terenu gmin w formie zbioru kart adresowych zabytków, które objęte zostały wojewódzką ewidencją zabytków.

Ewidencję zabytków wykorzystuje się przy ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz w studium uwarunkowań i kierunków

zagospodarowania przestrzennego gminy (*art.19 ust.1*). Są one również podstawą dla sporządzania się programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (*art. 21*).

Pomnik Historii to miejsce, które ze względu na szczególną wartość i znaczenie dla kultury narodowej, z uwagi na swoją historię, klasę architektury lub piękno otaczającego je krajobrazu zasługuje na szczególną uwagę i ochronę.

Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w jednoczesnym ewentualnym powiązaniu z ochroną środowiska przyrodniczego.

W powiecie łomżyńskim, jak dotąd, nie uznano żadnego obiektu zabytkowego za pomnik historii, nie powołano też ani jednego parku kulturowego.

5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Świadectwem historii powiatu łomżyńskiego jest dziedzictwo kulturowe. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego z terenu powiatu łomżyńskiego są zachowane w dobrym lub bardzo dobrym stanie. Wszelkie prace konserwatorskie są prowadzone w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków, Delegatura w Łomży. Większą uwagę należałoby zwrócić jedynie na cmentarze wojenne z czasów I wojny światowej, które przez pierwsze dziesięciolecia po zakończeniu II wojny światowej, ze względów ideologicznych, nie były obiektami pierwszoplanowego zainteresowania.

Tabela 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu powiatu łomżyńskiego, objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Źródło: WUOZ Białystok /

Łomża.

Miejscowość	Gmina	Obiekt zabytkowy	Datowanie	Nr rejestru zabytków
Borawskie	Jedwabne	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-256 z 27.02.1987 r.
Burzyn		cmentarz rzymskokatolicki (część)	1. połowa XIX w.	A-299 z 10.06.1987 r.
Jedwabne		układ przestrzenny miasta	XVI w.	A-397 z 23.02.1990 r.
Jedwabne		kościół parafialny p.w. św. Jakuba Arcybiskupa	1926 r.	A-398 z 1.03.1990 r.
Jedwabne		plebania w zespole	koniec XIX	A-398 z

		kościół parafialny	w.	1.03.1990 r.
Jedwabne		cztery nagrobki o charakterze zabytkowym na cmentarzu rzymskokatolickim	1907-1945 r.	A-291 z 8.06.1987 r.
Jedwabne		cmentarz żydowski	1. połowa XIX w.	A-374 z 29.07.1988 r.
Jedwabne		mogiła – pomnik ludności żydowskiej	1941 r.	A- 438 z 30.12.1991 r.
Jedwabne		dwór w zespole dworskim	2. połowa XVIII – XIX w.	A-269 z 14.08.1969 r.
Jedwabne ul. Piękna 8		dwór	2.połowa XIX w.	A-36, z 16.08.1969
Jedwabne		park z aleją kasztanowcą w zespole dworskim	2. połowa XVIII – XIX w.	A-269 z 14.08.1969 r.
Jedwabne		park		A-465 z 30.11.1991
Makowskie		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-254 z 27.02.1987 r.
Orlikowo		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-255 z 27.02.1987 r.
Czaplice	Lomża	dwór w zespole dworsko-parkowym	1860 r.	A-467 z 30.12.1991 r.
Czaplice		park w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	A-467 z 30.12.1991 r.
Gać		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-246 z 23.02.1987 r.
Giełczyn		cmentarz pomordowanych w II wojnie światowej	lata 40-te XX w.	A-422 z 30.12.1991 r.
Konarzyce		dwór w zespole dworsko-fołwarcznym, ob. budynek szkoły	1928 r.	A-507 z 17.11.1993 r.
Pniewo		cmentarz – mogiła zbiorowa z czasów II wojny światowej	lata 40-te XX w.	A-444 z 30.12.1991 r.
Puchały		cmentarz rzymskokatolicki, przykościelny („stary”)	XVIII – XVIII w.	A-360 z 7.04.1988 r.
Puchały		cmentarz rzymskokatolicki	1. połowa XIX w.	A-359 z 7.04.1988 r.
Sierzputy		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 r.	A-526, 06.12.1994
Sierzputy Młode		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-526 z 6.12.1994 r.
Czartoria	Miastkowo	cmentarz wojenny	1920 r.	A-430 z 30.12.1991 r.
Drogoszewo		spichlerz w dawnym	1. połowa	A-507 z

		zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	29.11.1993 r.
Miastkowo		kościół parafialny p.w. MB Różańcowej	XIX w.	A-54 z 28.04.1980 r.
Miastkowo		cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	przełom XVIII i XIX w.	A-301 z 11.06.1987 r.
Miastkowo		Kaplica grobowa Grochowskich	Ok. 1885	A-301 z 11.06.1987 r.
Miastkowo		Ogrodzenie z bramą cmentarza rzymskokatolickiego	1887 r.	A-301 z 11.06.1987 r.
Miastkowo		dom dróżnika	1826 r.	A-286 z 4.06.1987 r.
Nowosiedliny		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-414 z 30.12.1994 r.
Tarnowo		mogiła zbiorowa ludności żydowskiej z czasów II wojny światowej	lata 40-te XX w.	A-442 z 3.12.1991 r.
Tarnowo		mogiła z II wojny światowej	II wojna światowa	A-424 z 30.12.1991 r.
Tarnowo		dwór w zespole dworsko-folwarcznym	1. połowa XIX w.	A-184 z 16.02.1982 r.
Tarnowo		oficyna w zespole dworsko-folwarcznym	1. połowa XIX w.	A-185 z 16.02.1982 r.
Tarnowo		spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	1. połowa XIX w.	A-186 z 16.02.1982 r.
Tarnowo		sześciorak w zespole dworsko-folwarcznym	przełom XIX i XX w.	A-187 z 16.02.1982 r.
Tarnowo		park w zespole dworsko-folwarcznym	przełom XIX i XX w.	A-179 z 27.07.1981 r.
Zaruzie		cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z czasów II wojny światowej	lata 40-te XX w.	A-420 z 30.12.1991 r.
Nowogród	Nowogród	układ urbanistyczny ze skarpą i doliną Narwi	XVI w.	A-480 z 28.07.1992 r.
Nowogród		teren skansenu Muzeum Kurpiowskiego	1900-1926 r., po 1945 r.	14/A z 23.11.1963 r. oraz A-536 z 21.08.1995 r.
Nowogród		cmentarz wojenny	1920 r.	A-259 z 3.03.1987 r.
Nowogród		ogrodzenie cmentarza rzymskokatolickiego z bramą oraz cztery nagrobki o znaczeniu historycznym	1850 r.	A-370 z 20.04.1988 r.
Serwatki		cmentarz wojenny z	ok. 1915 r.	A-527 z

		czasów I wojny światowej		6.12.1994 r.
Sławiec		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (żołnierzy niemieckich)	ok. 1915 r.	A-257 z 27.02.1987 r.
Sławiec		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (żołnierzy rosyjskich)	ok. 1915 r.	A-258 z 3.03.1987 r.
Sławiec		cmentarz – mogiła ludności cywilnej z czasów II wojny światowej	lata 40-te XX w.	A-451 z 30.12.1991 r.
Dobrzyjałowo	Piątek	kościół parafialny p.w. św. Stanisława Arcybiskupa	2. połowa XIX w.	A-59 z 28.04.1980 r.
Dobrzyjałowo		plebania w zespole kościoła parafialnego	1885 r.	A-125 z 27.04.1981 r.
Dobrzyjałowo		część cmentarza rzymskokatolickiego	1. połowa XIX w.	A-296 z 9.06.1987 r.
Dobrzyjałowo		kaplica cmentarna w zespole cmentarza rzymskokatolickiego	XIX w.	A-124 z 27.04.1981 r.
Drozdowo		kościół parafialny p.w. św. Jakuba	1869-1878 r.	A-104 z 24.04.1981 r.
Drozdowo		plebania w zespole kościoła parafialnego	1895 r.	A-106 z 25.04.1981 r.
Drozdowo		część cmentarza rzymskokatolickiego	XIX w.	A-306 z 12.06.1987 r.
Drozdowo		kaplica grobowa Lutosławskich w zespole cmentarza rzymskokatolickiego	1870 r.	A-105 z 24.04.1981 r.
Drozdowo		dwór w zespole dworsko-parkowym	przełom XVIII i XIX w.	A-222 z 17.12.1985 r.
Drozdowo		park w zespole dworsko-parkowym	przełom XVIII i XIX w.	A-222 z 17.12.1985 r.
Drozdowo (Górne)		park w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	A-48 z 23.11.1978 r.
Kisielnica		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (żołnierzy rosyjskich)	ok. 1915 r.	A-276 z 12.03.1987 r.
Kisielnica		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (żołnierzy niemieckich)	ok. 1915 r.	A-277 z 12.03.1987 r.
Kisielnica		park w zespole dworsko-parkowym	początek XX w.	A-173 z 21.07.1981 r. (część działek skreślona)

Piątnica		Przedmoście Piątnica Twierdzy Łomża	1887-1889, 1901-1909,1 939	A-37 z 30.10.1968
Piątnica		stanowisko obserwacyjno bojowe dla 1 RKM do ognia czołowego w wale czołowym	1887-1889, 1901-1909,1 939	A-37 z 30.10.1968
Piątnica		stanowisko obserwacyjno bojowe dla 1 RKM do ognia czołowego w wale czołowym	1887-1889, 1901-1909,1 939	A-37 z 30.10.1968
Piątnica		stanowisko obserwacyjno bojowe dla 1 RKM do ognia czołowego na styku wału barkowego i czołowego fortu 2	1887-1889, 1901-1909,1 939	A-37 z 30.10.1968
Piątnica		stanowisko obserwacyjno bojowe dla 1 RKM do ognia czołowego w wale czołowym fortu 2	1887-1889, 1901-1909,1 939	A-37 z 30.10.1968
Piątnica		kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego	1914-1938 r., 1900 r.	A-516 z 3.11.1994 r.
Piątnica		plebania w zespole kościół parafialnego	1880 r.	A-281 z 17.03.1987 r.
Piątnica		część cmentarza rzymskokatolickiego	XIX w.	A-325 z 9.09.1987 r.
Piątnica		zespół fortów ziemnych i murowanych	XIX w.	A-37, A-325 z 30.10.1968 r.
Przytuły	Przytuły	plebania	1889 r.	A-122 z 27.04.1981 r.
Przytuły		najstarsza część cmentarza rzymskokatolickiego	1. połowa XIX w.	A-358 z 7.04.1988 r.
Przytuły		kaplica cmentarna	2. połowa XIX w.	A-358 z 7.04.1988 r.
Supy		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	ok. 1915 r.	A-245 z 23.02.1987 r.
Szczepankowo	Śniadowo	kościół parafialny p.w. św. Wojciecha	XVI w.	A-38 z 5.02.1971 r.
Szczepankowo		cmentarz rzymskokatolicki	XVIII w.	A-302 z 11.06.1987 r.
Szczepankowo		kaplica grobowa rodziny Grabowskich	1856 r.	A-302 z 11.06.1987 r.
Szczepankowo		dwór	1825 r.	A-466 z 30.12.1991 r.
Śniadowo		kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1906-1912 r.	A-99 z 24.04.1981 r.
Śniadowo		nagrobki o charakterze zabytkowym oraz starodrzew na cmentarzu	1855-1939 r.	A-345 z 21.12.1987 r.

		rzymskokatolickim		
Bronowo	Wizna	część cmentarza rzymskokatolickiego	2. połowa XIX w.	A-300 z 11.06.1987 r.
Janczewo		dwór w zespole dworsko-parkowym	2. połowa XIX w.	A-505 z 28.10.1993 r.
Janczewo		park w zespole dworsko-parkowym	2. połowa XIX w.	A-505 z 28.10.1993 r.
Kramkowo		aleja lipowa (wzdłuż szosy Białystok-Lomża)	XIX w.	A-66 z 28.04.1980 r.
Nielawice Kolonia		cmentarz – mogiła z czasów II wojny światowej	lata 40-te XX w.	A-539 z 30.12.1995 r.
Stare Bożejewo		aleja lipowa	XIX w.	A-73 z 29.04.1980 r.
Wizna		układ przestrzenny wsi Wizna	XV w.	A-5 z 26.11.1956 r.
Wizna		kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	1525 r.	A-2 z 22.05.1952 r.
Wizna		dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	1650 r.	A-3 z 22.05.1952 r.
Wizna		kaplica rzymskokatolicka	1889 r.	A-524 z 5.12.1994 r.
Wizna		cmentarz rzymskokatolicki	początek XIX w.	A-341 z 15.10.1987 r.
Wizna		kaplica cmentarna	1929 r.	A-341 z 15.10.1987 r.
Wizna		kaplica w zespole cmentarza rzymskokatolickiego	1929 r.	A-341 z 15.10.1987 r.
Dobry Las		Zbójna	kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Jezusa	1919 r.
Gontarze	mogiła powstańca A. Wolskiego		1863-1864 r.	A-431 z 31.12.1991 r.
Kuzie	kościół parafialny p.w. MB Różańcowej		po 1920 r.	A-521 z 24.11.1994 r.
Kuzie	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego		po 1920 r.	A-521 z 24.11.1994 r.
Kuzie	plebania w zespole kościoła parafialnego		po 1920 r.	A-521 z 24.11.1994 r.
Popiołki- Charubin	cmentarz powstańców styczniowych		1863 r.	A-442 z 30.12.1991 r.
Popiołki- Charubin	mogiła powstańców styczniowych		1863 r.	A-442, 30.12.1991
Siwiki	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej		ok. 1915 r.	A-436 z 31.12.1991 r.
Zbójna	kościół parafialny p.w. św. Wincentego a Paulo		1889-1920 r.	A-554 z 21.12.1998 r.
Zbójna	plebania w zespole		1889-1920 r.	A-554 z

		kościół parafialny	21.12.1998 r.
--	--	--------------------	---------------

7.4. Zabytki gminnych ewidencji zabytków

Tabela 2. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu powiatu łomżyńskiego, objętych ochroną poprzez włączenie do gminnych ewidencji zabytków. Źródło: Informacje urzędów gmin.

Miejscowość, adres	Gmina	Obiekt zabytkowy	Datowanie
Burzyn	Jedwabne	budynek szkoły	1914 r.
Jedwabne, ul. 3 Maja 6	Jedwabne	dom	lata 30. XX w.
Jedwabne, ul. 3 Maja 10	Jedwabne	dom	lata 30. XX w.
Jedwabne, ul. Cmentarna 3	Jedwabne	młyn motorowy	1920 r., 1946 r.
Jedwabne, ul. Cmentarna 3	Jedwabne	dom	lata 30. XX w.
Jedwabne, ul. Cmentarna	Jedwabne	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1918 r.
Jedwabne, ul. Kościuszki 10	Jedwabne	dom	lata 30. XX w.
Jedwabne, ul. Łomżyńska 7	Jedwabne	dom	początek XX w.
Jedwabne, ul. Łomżyńska 8	Jedwabne	dom	początek XX w.
Jedwabne, ul. Łomżyńska 9	Jedwabne	dom	początek XX w.
Jedwabne, ul. Łomżyńska 13	Jedwabne	dom	lata 20 XX w.
Jedwabne, ul. Łomżyńska 16	Jedwabne	dom murowany	XIX/XX w.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 3	Jedwabne	dom murowany	ok. 1850 r.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 7	Jedwabne	dom murowany	początek XX w.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 14	Jedwabne	dom murowany	koniec XIX w.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 18	Jedwabne	dom murowany	1910-1914 r.
Jedwabne, ul. Plac Jana	Jedwabne	dom drewniany	4. ćw. XIX w.

Pawła II 20			
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 22		dom murowany	ok. 1840 r.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 23		dom murowany	koniec XIX w.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 24		dom murowany	koniec XIX w.
Jedwabne, ul. Plac Jana Pawła II 25		dom murowany	koniec XIX w.
Jedwabne, ul. Stary Rynek 2		dom	XIX/XX w.
Jedwabne, ul. Zjazd 1		dom murowany	XIX/XX w.
Jedwabne, ul. Zjazd 5		dom murowany	XIX/XX w.
Kossaki 18		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kotowo Plac 27		dom drewniany	początek XX w.
Kotowo Plac 28		dom drewniany	XIX/XX w.
Kotówek 8		dom drewniany	początek XX w.
Kotówek 16		dom drewniany	początek XX w.
Kubrzany 4		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kubrzany 23		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kucze Wielkie 8		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kucze Wielkie 16		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Siestrzanki		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 r.
Stryjaki 11		dom drewniany	początek XX w.
Stryjaki 14		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.
Boguszyce	Lomża	kapliczka murowana	1928 r.
Boguszyce		krzyż żeliwny	1884 r.
Boguszyce		krzyż żeliwny	1900 r.
Chojny Młode		grób rodziny Szeszputowskich	1916 r., 1928 r., 1929 r.
Chojny Młode		krzyż żeliwny	koniec XIX w.

Czaplice		krzyż żeliwny	1879 r.
Czaplice		krzyż żeliwny	1885 r.
Czaplice		park	
Gać		młyn wodny, drewniany	1910, odbudowany po 1945 r.
Konarzyce		park dworski	XIX w.
Konarzyce		kapliczka murowana	2. połowa XVIII w.
Konarzyce		krzyż żeliwny	1884 r.
Kupiski Nowe		wylewka pod fundament schronu bojowego pozycji Jednaczewo, odcinka Lomża	1939 r.
Kupiski Stare		dwór w zespole dworsko-folwarczny m	połowa XIX w.
Kupiski Stare		spichlerz w zespole dworsko-folwarczny m	połowa XIX w.
Kupiski Stare		obora lub stajnia w zespole dworsko-folwarczny m	połowa XIX w.
Kupiski Stare		czworak w zespole dworsko-folwarczny m	połowa XIX w.
Kupiski Stare		park w zespole dworsko-folwarczny m	połowa XIX w.
Kupiski Stare, ul. Kolejowa 4		dróżnicówka „Koszarka”	1923 r.
Kupiski Stare		kapliczka murowana	początek XX w.
Kupiski Stare		krzyż żeliwny	1886 r.
Kupiski Stare		krzyż żeliwny	1891 r.
Kupiski Stare		nieukończony schron bojowy pozycji Jednaczewo, odcinka Lomża	1939 r.
Mikołajki		krzyż żeliwny	1937 r.

Puchały-Milewo		aleja przydrożna lipowa	2. połowa XVIII w.
Puchały		drewniany budynek szkoły	Początek XX w.
Puchały-Pniewo		aleja przydrożna kasztanowo-lipowa	2. połowa XVIII w.
Puchały		dom parafialny	4 ćw. XIX w.
Bartkowitzna	Miastkowo	młyn wodny z zastawami	1815/1930 r.
Drogoszewo		Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	XVIII/XIX , 1907 r.
Drogoszewo		obora murowana w zespole dworsko-folwarcznych	1887-1888 r.
Drogoszewo		gorzelnia murowana w zespole dworsko-folwarcznych	1907 r.
Drogoszewo		komin gorzelni w zespole dworsko-folwarcznych	1907 r.
Drogoszewo		magazyn spirytusowy w zespole dworsko-folwarcznych	1907 r.
Drogoszewo		obelisk po figurce Matki Boskiej	początek XX w.
Drogoszewo		park w zespole dworsko-folwarcznych	XVIII w.
Drogoszewo, ul. Lipowa		kapliczka murowana	XIX/XX w.
Kraska		kapliczka murowana	3. ćw. XIX w.
Łuby Kurki		park	
Łuby Kurki 6		dom drewniany	ok. 1915 r.
Łuby Kurki 8		dom drewniany	ok. 1926 r.
Łuby Kurki 9		dom drewniany	ok. 1920 r.

Luby Kurki 10		dom drewniany	koniec XIX w.
Luby Kurki 11		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Luby Kurki 14		dom drewniany	ok. 1920 r.
Luby Kurki 19		dom drewniany	1926 r.
Luby Kurki 19		spichlerz drewniany/chlew	1945 r.
Luby Kurki 24		dom drewniany	ok. 1915 r.
Luby Kurki 28		dom drewniany	1933 r.
Luby Kurki 31		dom drewniany	1945 r.
Luby Kurki 34		dom drewniany	1919 r.
Luby Kurki 34		stodoła drewniana	1919 r.
Luby Kurki 36		dom drewniany	ok. 1915 r.
Luby Kurki 39		dom drewniany	1920 r.
Luby Kurki 41		dom drewniany	1920 r.
Luby Kurki 41a		dom drewniany	1920 r.
Luby Kurki 42		dom drewniany	1919 r.
Luby Kurki 42		chlew drewniany	1940 r.
Luby Kurki 44		dom drewniany	1919 r.
Luby Kurki		krzyż przydrożny	1928 r.
Luby Kurki		krzyż przydrożny	koniec XIX w.
Luby Kurki		kapliczka murowana	1862 r.
Luby Kurki		krzyż przydrożny	2. połowa XIX w.
Luby Kurki		schron bojowy punktu oporu Łuby Kurki Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Luby Kurki		schron bojowy punktu oporu Łuby Kurki Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii	1940-1941 r.

		Mołotowa	
Łuby Kurki		schron bojowy punktu oporu Łuby Kurki Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Miastkowo		historyczny układ przestrzenny wsi	początek XV w.
Miastkowo, ul. Łomżyńska 4		cmentarz przykościelny	XV w. do lat 20-tych XIX w.
Miastkowo, ul. Łomżyńska 4		plebania w zespole kościoła parafialnego	lata 20-te XX w.
Miastkowo, ul. Łomżyńska 15		budynek szkoły	1935 r.
Miastkowo, ul. Łomżyńska 16		Sąd ob. budynek mieszkalny	1870 r.
Miastkowo, ul. Wielocha 20		dom murowany	1927 r.
Miastkowo, ul. Łomżyńska / róg Wielocha		krzyż przydrożny	1897 r.
Miastkowo, ul. Warszawska		krzyż przydrożny	koniec XIX w.
Miastkowo		niezidentyfikowany obiekt Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Nowosiedliny		cmentarz wojenny żołnierzy rosyjskich z czasów I wojny światowej	1915 r.
Podosie 12		dom drewniany	1918 r.
Podosie 12		chlew I drewniany	1923 r.
Podosie 12		chlew II drewniany	1939 r.
Podosie 12		stodoła drewniana	początek XX w.
Podosie		krzyż przydrożny	1892 r.

Tarnowo		pozostałości bramy w zespole dworsko-folwarczny m	koniec XIX w.
Tarnowo		kapliczka przydrożna św. Jana Nepomucena	1829 r., rzeźba XVIII w.
Tarnowo		kapliczka przydrożna św. Antoniego Padewskiego	połowa XIX w.
Tarnowo		kapliczka murowana	XIX/XX w.
Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		schron bierny punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.

Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		schron bojowy punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Zaruzie		fundament schronu punktu oporu Zaruzie Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Jankowo-Młodzianowo 11	Nowogród	dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kupnina		5 schronów RSB, punkt oporu gł. linii oporu Linii Mołotowa	1940-1941 r.
Kupnina		cmentarz wojenny z czasów z I wojny światowej	I wojna światowa
Mątwica 129		dom murowany	1930 r.
Nowogród		cmentarz żydowski	
Nowogród		cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej	I wojna światowa
Nowogród		kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP	XVI w.
Nowogród		plebania w zespole kościoła parafialnego	1882 r.
Nowogród		zespół obiektów budownictwa ludowego w Skansenie Kurpiowskim im. Adama Chętnika	XIX-XX w.
Nowogród, ul Poległych 14a		młyn motorowo-elektryczny	1935 r.

Nowogród, 70m na zachód od mostu nad Narwią		średni schron bojowy z kopułą pancerną ckm I linii obrony odcinka Nowogród	1939 r.
Nowogród, 300 m na wschód od zabudowy miasta		średni schron bojowy z kopułą pancerną ckm II linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, 700 m na wschód od zabudowy miasta		średni schron pozorno-bojowy z kopułą pancerną II linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, ok. 1 km na wschód od zabudowy miasta		średni schron bojowy z kopułą pancerną obserwacyjno-bojową II linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, 1 km na wschód od zabudowy miasta		ciężki schron bojowy z kopułą pancerną ckm i kopułą obserwacyjno-bojową II linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, 70 m. na zachód od mostu na Narwi		średni schron bojowy I linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, ok. 1 km na wschód od zabudowy miasta (Dziudźkowy dół)		ciężki schron bojowy I linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, 70 m. na zachód od mostu na Narwi(w grobli)		ciężki schron bojowy I linii obrony odcinka Nowogród	1939
Nowogród, 70 m. na zachód od mostu na Narwi (Lepaka)		ciężki schron bojowy I linii obrony odcinka Nowogród	1939
Szosa Nowogród- Sławiec		zespół schronów bojowych punktu oporu północnej części Zambrowskiego Rejonu Umocnionego Linii Mołotowa/4RSB/	1940-1941 r.
Czarnocin	Piątnica	cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej	I wojna światowa

Czarnocin 146		dom murowany	4. ćwierć XIX w.
Czarnocin		kapliczka przydrożna murowana	1880 r.
Czarnocin		krzyż przydrożny	koniec XIX w.
Dobrzyjałowo		ogrodzenie z bramą w zespole kościoła parafialnego	XIX w.
Dobrzyjałowo Kolonia		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 r.
Drozdowo		ogrodzenie z bramą w zespole kościoła parafialnego	4. ćwierć XIX w.
Drozdowo		pałac w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	2. połowa XVIII, XIX w.
Drozdowo		służbówka w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX w.
Drozdowo		piwnice browaru	1878-1879 r.
Drozdowo, ul. Dolna 2		dom murowany	1930 r.
Drożęcín-Lubiejewo 1		dom drewniany	koniec XIX w.
Drożęcín-Lubiejewo 6		dom drewniany	1945 r.
Drożęcín Stary 5		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Drożęcín Stary 6		spichlerz murowany	1847 r.
Górki-Sypniewo 23		dom drewniany	początek XX w.
Grzędy		mogiła z okresu II wojny światowej	po 1944
Jeziorko		cmentarz ludności cywilnej z czasów II wojny światowej	1941-1945 r.
Jeziorko		kapliczka przydrożna murowana	1852 r.
Jeziorko		kapliczka przydrożna murowana	początek XX w.
Kałęczyn		młyn wodny drewniany	lata 20-te XX w.

Kisielnica		rządcówka w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	początek XX w.
Kisielnica		spichlerz w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	początek XX w.
Kisielnica		kuźnia w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	początek XX w.
Kisielnica		dziewięciorak w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	początek XX w.
Kobylin 10		dom drewniany	początek XX w.
Kobylin 23		dom drewniany	koniec XIX w.
Kossaki 23		dom drewniany	początek XX w.
Kossaki 27		dom murowany	1918 r.
Kossaki 29		dom murowany	1933 r.
Kossaki 35		dom drewniany	około 1904 r.
Kossaki 39		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kossaki 59		dom drewniany	1935 r.
Kossaki 69		chlew gliniany	1946 r.
Kownaty Kolonia		kapliczka przydrożna murowana	1950 r.
Marianowo		brama wjazdowa w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Marianowo		cieplarnia nasion w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Marianowo		rządcówka w zespole dworsko-folwarczno-	koniec XIX – początek XX w.

		parkowym	
Marianowo		magazyn zbożowy w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Marianowo		piwnica-lodownia w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Marianowo		stajnia-obora w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Marianowo		stodoła nr 1 w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Marianowo		stodoła nr 2 w zespole dworsko-folwarczno-parkowym	koniec XIX – początek XX w.
Motyka		dom w zagrodzie młyńskiej	początek XX w.
Motyka		stajnia w zagrodzie młyńskiej	początek XX w.
Motyka		młyn wodny	Ok. 1921 r.
Olszyny		kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP	1905 r.
Olszyny 1		dom drewniany	początek XX w.
Olszyny 4		dom drewniany	początek XX w.
Olszyny 5		dom murowany	1925 r.
Olszyny 8		dom murowany	lata 20-te XX w.
Olszyny 17		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Olszyny 27		dom drewniany	początek XX w.
Olszyny 35		dom drewniany	początek XX w.
Olszyny Kolonia 4		dom drewniany	1. ćwierć XX w.
Pęza 31		dom drewniany	początek XX w.

Piątnica		kapliczka przydrożna murowana	1832 r.
Taraskowo 17		dom drewniany	początek XX w.
Taraskowo 21		dom drewniany	koniec XIX w.
Taraskowo 28		dom drewniany	początek XX w.
Taraskowo 32		dom drewniany	początek XX w.
Wyludzin 10		dom drewniany	koniec XIX w.
Wyludzin 12		dom drewniany	koniec XIX w.
Wyludzin		kuźnia murowana kamienna	koniec XIX – początek XX w.
Wyludzin		młyn wodny drewniany	początek XX w.
Chrzanowo 32	Przytuły	młyn wodny murowany	około 1952 r.
Chrzanowo Włociańskie		kapliczka przydrożna murowana	3 ćwierć XIX w.
Doliwy 13		stodoła murowana	lata 20-te XX w.
Doliwy 13		wiatrak murowany	1838 r.
Przytuły		park	
Przytuły		ogrodzenie cmentarza parafialnego murowane	1839 r.
Przytuły, ul. Kościelna 10		czworak w pozostałościach zespołu dworskiego	2. ćwierć XIX w.
Przytuły, ul. Kościelna 10		chlew w pozostałościach zespołu dworskiego	2. ćwierć XIX w.
Przytuły, ul. Kościelna 10		stodoła w pozostałościach zespołu dworskiego	2. ćwierć XIX w.
Przytuły 3		dom drewniany	początek XIX w.
Przytuły 4		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wilamowo		kapliczka murowana	połowa XIX w.
Wilamowo		pozostałości parku w	początek XX w.

		zespole dworskim	
Wilamowo		zespół stawów rybnych w zespole dworskim	początek XX w.
Wilamowo 39		dom drewniany	początek XX w.
Wilamowo 40		dom drewniany	początek XX w.
Chomentowo	Śniadowo	dwór	1900 r.
Chomentowo 12		dom z oborą drewniany	lata 20-te XX w.
Jakać Dworna		mogiła zbiorowa żołnierzy Armii Czerwonej	II wojna światowa
Jakać Młoda		dom z oborą drewniany	początek XX w.
Koziki		budynek stacji	początek XX w.
Młynik 17		dom drewniany	1914 r.
Stare Szabły (Kamionowo)		mogiła zbiorowa żołnierzy polskich z okresu II wojny światowej	II wojna światowa
Stare Szabły 22		dom drewniany	około 1930 r.
Stare Szabły 32		dom drewniany	początek XX w.
Szabły Młode 15		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Szabły Młode 35		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Szczepankowo		cmentarz przykościelny	
Szczepankowo		kaplica grobowa rodziny Grabowskich w zespole cmentarza parafialnego, murowana	1856 r.
Szczepankowo		ogrodzenie zespołu kościoła Benedyktynów, murowane	4. ćwierć XIX w.
Szczepankowo		dom parafialny w zespole kościoła Benedyktynów, murowany	lata 20-te XX w.

Szczepankowo		brama murowana cmentarza grzebalnego	1925 r.
Szczepankowo		budynek szkoły murowany	lata 20-te XX w.
Szczepankowo 18		plebania	1927 r.
Szczepankowo 41		dom drewniany	około 1915 r.
Szczepankowo 43		dom drewniany	około 1917 r.
Szczepankowo 50		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Szczepankowo 72		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Szczepankowo 75		dom drewniany	początek XX w.
Szczepankowo 92		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Szczepankowo 93		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Szczepankowo 98		dom drewniany	około 1915 r.
Szczepankowo 100		dom drewniany	początek XX w.
Śniadowo		historyczny układ przestrzenny wsi	XVI w.
Śniadowo		plebania	1927 r.
Śniadowo		budynek dworca	połowa XX w.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 1		dom drewniany	około 1920 r.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 5		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 7		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 12		dom drewniany	początek XX w.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 13		dom drewniany	około 1926 r.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 14		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 15		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Śniadowo, ul. Łomżyńska 16		dom drewniany	lata 20-te XX w.

Śniadowo, ul. Łomżyńska 20	dom drewniany	około 1925 r.
Śniadowo, ul. Ostrołęcka 3	dom parafialny	początek XX w.
Śniadowo, ul. Ostrołęcka 26	dom drewniany	około 1930 r.
Śniadowo, ul. Rynek 9	dom drewniany	początek XX w.
Śniadowo, ul. Rynek 11	dom murowany	początek XX w.
Śniadowo, ul. Rynek 14	dom drewniany	około 1916 r.
Śniadowo, ul. Rynek 18	dom drewniany	lata 20-te XX w.
Śniadowo, ul. Rynek (narożny)	dom drewniany	lata 20-te XX w.
Śniadowo, ul. Szosowa	cmentarz żydowski	
Śniadowo, ul. Szosowa 68	młyn elektryczny	1948 r.
Uśnik	dom drewniany	lata 20-te XX w.
Uśnik Kolonia 28	dom drewniany	początek XX w.
Uśnik Kolonia 29	dom drewniany	lata 30-te XX w.
Wierzbowo 4	dom drewniany	około 1910 r.
Wierzbowo 44	dom drewniany	początek XX w.
Wierzbowo	dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wierzbowo 34	obora murowana	lata 20-te XX w.
Wierzbowo 35	obora murowana	lata 20-te XX w.
Wrzeszcz	stajnia nr 18	początek XXw.
Wrzeszcz Kolonia 3	budynek mieszkalny	1928 r.
Wrzeszcz Kolonia 10	budynek mieszkalny	1920r.
Wrzeszcz Kolonia 12	budynek mieszkalny	1930 r.
Wszerecz	park	
Wszerecz 10	Budynek mieszkalny	1936 r.
Wszerecz Kolonia 3	Budynek mieszkalny	1928 r.
Wszerecz Kolonia 12	Budynek mieszkalny	1930 r.
Wszerecz Wieś 18	Stajnia	Początek XX w.

Zalesie-Poczynki		dom drewniany	przed 1920 r.
Zalesie-Wypychy 12		dom drewniany	przed 1920 r.
Bronowo	Wizna	cmentarz rzymskokatolicki	XVIII w.
Bronowo		kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Jezusowego	1928 r.
Bronowo		plebania drewniana w zespole kościoła parafialnego	lata 20-te XX w.
Bronowo, ul. Młyńska 10		młyn wodny murowany	lata 20-te XX w.
Bronowo, ul. Wschodnia 13		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.
Bronowo, ul. Wschodnia 16		budynek mieszkalny	1910 r.
Bronowo, ul. Wschodnia 26		budynek mieszkalny	1920 r.
Bronowo, ul. Wschodnia 37		dom drewniany	początek XX w.
Bronowo, ul. Wschodnia 86		dom gliniany	początek XX w.
Bronowo, ul. Zachodnia 1		budynek mieszkalny	1918 r.
Bronowo, ul. Zachodnia 15		dom drewniany	początek XX w.
Bronowo, ul. Zachodnia 19		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.
Bronowo, ul. Zachodnia 19		chlew	1920 r.
Bronowo Podkossacze Kolonia 4		chlew	1934 r.
Bronowo Podkossacze Kolonia 11		budynek mieszkalny	1934 r.
Bronowo Podkossacze Kolonia 15		budynek mieszkalny	1933 r.
Janczewo	rządcówka w zespole dworsko-folwarczny m murowana	4. ćwierć XIX w.	

Janczewo		obora w zespole dworsko-folwarczny m murowana	4. ćwierć XIX w.
Janczewo		ogrodzenie w zespole dworsko-folwarczny m murowane	4. ćwierć XIX w.
Janczewo 26		dom murowany	1917 r.
Janczewo 29		dom murowany	1918 r.
Janczewo 31		dom drewniany	początek XX w.
Janczewo 53		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Męczki 12		dom drewniany	początek XX w.
Młynik		młyn wodny drewniano-murowany	1750 r. (?) XIX w./1947
Nielawice 9		dom drewniany	początek XX w.
Rutki		budynek szkoły drewniany	lata 20-te XX w.
Rutki 6		dom murowany	1925 r.
Ruś		cmentarz żydowski	-----
Sierbuczyn		park	
Siebuczyn		oficyna dworska murowana	początek XX w.
Srebrowo Młynik		młyn wodny/zespół reliktyw/	XIX w./1946 r.
Sulin Strumiłowo		wylewka pod fundament lekkiego schronu bojowego odcinka Wizna	1939 r.
Taraskowo 1		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Taraskowo 2		dom drewniany	początek XX w.
Taraskowo 5		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Taraskowo 6		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.
Taraskowo 17		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.
Taraskowo 21		dom drewniany	3. ćwierć XIX w.
Taraskowo 25		dom drewniany	początek XX w.

Taraskowo 44		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Taraskowo		młyn wodny drewniany	lata 30-te XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 11		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 32		dom drewniany	1912 r.
Wizna, ul. Czarneckiego 34		dom drewniany	1912 r.
Wizna, ul. Czarneckiego 36		dom drewniany	1912 r.
Wizna, ul. Czarneckiego 40		dom drewniany	około 1910 r.
Wizna, ul. Czarneckiego 43		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 45		dom drewniany	początek XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 48		dom drewniany	początek XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 49		dom drewniany	początek XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 67		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 72		dom drewniany	początek XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 99		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 101		dom drewniany	początek XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 103		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Wizna, ul. Czarneckiego 151		dom murowany	4. ćwierć XIX w.
Wizna, ul. Mickiewicza 12		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.
Wizna, ul. Rynek 2		dom murowany	4. ćwierć XIX w.
Wizna, ul. Rynek 3/4		dom murowany	4. ćwierć XIX w.
Wizna, ul. Rynek 19		dom drewniany	4. ćwierć XIX w.

		piechoty	
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; garaż na armatę przeciwpancerną	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bojowy ciężkiego karabinu maszynowego z kopułą obserwacyjną i izbą ciężkiego karabinu maszynowego flankującą wyjście	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębniak		niemieckie	1940-1941 r.

		fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	
Droga do Dębnik		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębnik		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębnik		niemieckie fortyfikacje graniczne; schron bierny dla drużyny piechoty	1940-1941 r.
Droga do Dębnik		niemieckie fortyfikacje graniczne; 20 schronów żelbetowych 20	1940-1941 r.
Dobrylas		kapliczka murowana	początek XX w.
Dobrylas 2		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Dobrylas 7		dom drewniany	początek XX w.
Dobrylas 12		dom drewniany	około 1918 r.
Dobrylas 13		dom drewniany	około 1918 r.
Dobrylas 15		dom drewniany	początek XX w.
Dobrylas 18		dom drewniany	około 1920 r.
Dobrylas 18		chlew drewniany I	około 1938 r.
Dobrylas 18		chlew drewniany II	około 1920 r.
Dobrylas 18		stodoła z wozownią, drewniana	około 1926 r.
Dobrylas 53		dom drewniany	około 1924 r.
Dobrylas 53		chlew drewniany	około 1939 r.
Dobrylas		krzyż przydrożny, żeliwny	1882 r.

Dobrylas		cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	początek XX w.
Dobrylas		mogiła powstańców styczniowych	1863 r.
Kuzie 42		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Kuzie 78		dom drewniany	1925 r.
Kuzie		leśniczówka murowana	1931 r.
Kuzie		cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	początek XX w.
Laski		kapliczka przydrożna, murowana	lata 20-te XX w.
Piasutno Żelazne		cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.
Piasutno Żelazne		mogiła żołnierzy Armii Krajowej	29.06.1944 r.
Popiołki 26		dom drewniany	około 1920 r.
Popiołki 40		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Popiołki		kapliczka drewniana	koniec XIX – początek XX w.
Poredy 1		stodoła drewniana	1918 r.
Poredy 3		dom drewniany	lata 20-30-te XX w.
Poredy 3		stodoła	1920 r.
Poredy 5		dom drewniany	lata 20-30-te XX w.
Poredy 8		dom drewniany	1912 r.
Poredy 15		dom drewniany	koniec XIX w.
Poredy 15		obora drewniana	około 1918 r.
Poredy 18		dom drewniany	lata 20-30-te XX w.
Zbójna, ul. Łomżyńska 18		dom drewniany	lata 20-te XX w.
Zbójna, ul. Łomżyńska 104		dom drewniany	lata 20-te XX w.

Zbójna, ul. Łomżyńska		cmentarz rzymskokatolicki, parafialny z mogiłą wojenną z czasów I i II wojny światowej	koniec XIX w.
Zbójna, ul. Łomżyńska		kaplica cmentarna, murowana w zespole cmentarza parafialnego	lata 20-te XX w.

7.5. Zabytki archeologiczne

Tabela 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu powiatu łomżyńskiego, objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Źródło: WUOZ Białystok /

Łomża.

Miejscowość	Gmina	Obiekt zabytkowy	Nr rejestru zabytków
Stara Łomża	Łomża	wzgórze św. Wawrzyńca	C-88 z 2.11.1972 r.
Stara Łomża		grodzisko wczesnośredniowieczne	C-87 z 30.03.1967 r.
Jankowo-Skarbowo	Nowogród	cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich	379A z 16.12.1988 r.
Mątewica		cmentarzysko zwane „Mogilki”	99-1/A (biał.), A-170 (łomż.) z 12.11.1969 r.
Nowogród		Plac Ziemowita, zw. „Końskim Rynkiem” (relikt dawnego rozplanowania miasta: warstwy osadnicze ze środkowej epoki kamienia i okresu wczesnośredniowiecznego	14/A (biał.), A-146 (łomż.) z 23.11.1963 r.
Drozdowo	Piątnica	osada, XII – XVI w.	A-490 z 18.03.1993 r.
Rakowo-Czachy		osada wczesnośredniowieczna, XI – XIII w.	A-484 z 8.10.1992 r.
Pieńki Okopne	Przytuły	grodzisko wczesnośredniowieczne, XI – XIII w.	46/A (biał.), A-188 (łomż.) z 30.03.1967 r.
Pieńki Grodzisko		cmentarzysko wczesnośredniowieczne z grobami w obudowach kamiennych	175/A (biał.), A-162 (łomż.) z 2.11.1972 r.
Uśnik Kolonia	Śniadowo	cmentarzysko kurhanowe	A-376 z 29.11.1988 r.

Ruś	Wizna	osada przygodowa wczesnośredniowieczna (st. I), XI – XIII w.	177/1/A, 177/2/A, 177/3/A (biał.), 164 (łomż.) z 11.12.1972 r.;
Ruś		osada przygodowa wczesnośredniowieczna (st. II), XI – XIII w.	178/1/A, 178/2/A, 178/3/A, 178/4/A, 178/5/A (biał.), 165 (łomż.) z 11.12.1972 r.;
Sambory		grodzisko wczesnośredniowieczne, XI – XIII w.	75/A (biał.), A-151 (łomż.) z 25.10.1968 r.
Wizna		grodzisko wczesnośredniowieczne zwane „Górą Zamkową” lub „Górą Królowej Bony”, XI – XIII w.	191/1/A z 19.11.1973 r.

8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu łomżyńskiego. Analiza szans i zagrożeń

W wyniku weryfikacji danych archiwalnych i częściowej waloryzacji zabytków nieruchomych, stwierdzono, iż na terenie powiatu łomżyńskiego przeważają zabytki budownictwa drewnianego, mieszkalnego. Znaczną część obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków większość stanowią obiekty o częściowo zatartych cechach zabytkowych. Niestety, procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektonicznym. Należy tu wymienić niefachowo prowadzone modernizacje i remonty – rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązana ze zmianą kształtu otworów, zmiany pokrycia dachów. Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, iż właśnie charakterystyczne drewniane budownictwo stanowi o odrębności kulturowej tego regionu.

Obiekty sakralne i sepulkralne zachowane są w dobrym stanie, na bieżąco remontowane, zaś wszelkie działania przy zabytkach są uzgadniane i akceptowane przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Poniższa tabela zawiera analizę silnych i słabych stron, oraz szans i zagrożeń uwarunkowań mających istotny wpływ na ochronę zabytków powiatu łomżyńskiego.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu powiatu łomżyńskiego

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • różnorodność zabytków stanowiących bogate źródło wiedzy o przeszłości regionu, pozwalające na pracę nad wzrostem poziomu wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego oraz promowaniem regionalizmu, • związek mieszkańców z regionem i jego przeszłością, • częste funkcjonowanie obiektów zabytkowych w atrakcyjnych krajobrazowo miejscach, co dodatkowo wzmacnia ich potencjał, • rosnące zainteresowanie właścicieli zabytków posiadanymi obiektami 	<ul style="list-style-type: none"> • średni stan zachowania znacznej części zabytków, zwłaszcza tych nie objętych ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków, • brak wypracowanych programów opieki nad zabytkami w gminach z terenu powiatu, • duży koszt rewaloryzacji zabytków i brak środków finansowania tego rodzaju zadań, • słaba promocja oraz edukacja dotycząca walorów środowiska kulturowego, • słaba infrastruktura turystyczna i obsługa szlaków turystycznych, • niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych, • brak współdziałania pomiędzy poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego w promowaniu atrakcyjności kulturowej i turystycznej powiatu.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrost zainteresowania właścicieli obiektów zabytkowych ochroną i pracami konserwatorskimi, • rozwój agroturystyki, • budowa baz turystycznych w oparciu o obiekty i obszary historyczne, • możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i inne, • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, • zwiększenie ilości szlaków turystycznych prowadzących przez miasta i wsie o dużej ilości zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszający się stan techniczny zabytków spowodowany niewłaściwym użytkowaniem, brakiem występowania o uzgodnienia konserwatorskie, • brak środków na ochronę i zabezpieczenie zabytków, • niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną, • zbyt mała ilość działań mających na celu promocję na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków, • zły poziom rozwiązań projektowych oraz wykonawstwa, • brak środków na ich renowację.

Źródło: Opracowanie własne

9. Założenia programowe i zadania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego

9.1 Cele strategiczne Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na lata 2012-2015

Zgodnie z celami wytyczonymi w ustawie z 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.87. ust. 2)*, a także z innymi dokumentami, stworzonymi na szczeblu krajowym, województwa i innymi dokumentami sporządzonymi na szczeblu powiatu, określono cele strategiczne Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na Lata 2012-2015.

Cele strategiczne Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na lata 2012-2015:

- I.Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego,
- II.Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Kierunki działań programu:
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

kierunki działań programu:
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu,
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym,
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej

9.2. Zadania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lomżyńskiego

Priorytet pierwszy

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

PRIORYTET 1. OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO						
	L. P.	DZIAŁANIE	PODMIOTY UPRAWNIONE DO REALIZACJI	PODMIOTY WSPÓL-DZIAŁAJĄCE	ZRÓDŁA FINANSOWANIA	PLANOWANY TERMIN
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodnicze	1.	Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)	Powiat	Właściciele obiektów	-	Działanie ciągłe
	2.	Walka z samowolami budowlanymi	Powiat	Właściciele obiektów	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	3.	Rewitalizacja kapliczek i krzyży przydrożnych z terenu powiatu	Powiat	-	-	2013-2015
	4.	Uwzględnianie uwarunkowań z zakresu ochrony zabytków wszelkiego rodzaju w innych aktach prawa lokalnego w powiecie, a w szczególności w decyzjach	Powiat, gminy	-	-	Działanie ciągłe
	5.	Uzupełnianie dokumentacji fotograficznej dla celów promocyjnych, edukacyjnych, jak również na potrzeby publikacji	Powiat	Gminy Właściciele obiektów	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	6.	Wspieranie inicjatyw mających na celu pozyskiwanie środków finansowych przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami	Powiat	Gminy, Organizacje pozarządowe, Właściciele obiektów	-	Działanie ciągłe

Priorytet drugi**Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości**

PRIORYTET 2. PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I EDUKACJA SŁUŻĄCA BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI						
	L P	DZIAŁANIE	PODMIOTY UPRAWNIONE DO REALIZACJI	PODMIOTY WSPÓLDZIAŁA- JĄCE	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	PLANOWANY TERMIN
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	1	Udostępnianie informacji o zabytkach na stronie internetowej powiatu	Powiat	-	-	Działanie ciągłe
	2	Utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) dziedzictwa kulturowego	Powiat	-	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	3	Opracowanie broszury i mapy tematycznej powiatu na temat cmentarzy z czasów I wojny światowej (zbliżająca się 100 rocznica wybuchu wojny)	Powiat	-	Budżet powiatu	2013-2014
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	1	Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w nich zainteresowanych mieszkańców	Powiat	Właściciele obiektów	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	2	Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych	Powiat	Właściciele obiektów	Budżet powiatu	2012 - 2015

	3	Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu	Powiat	-	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	4	Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,	Powiat	Właściciele obiektów	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	1	Propagowanie szlaków turystycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego	Powiat	-	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	2	Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej	Powiat	-	Budżet powiatu	Działanie ciągłe
	3	Wprowadzanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego powiatu	Powiat	-	Budżet powiatu	Działanie ciągłe

10. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym Programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- *prawnych*, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego Programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego i Strategii Rozwoju Powiatu Łomżyńskiego,
- *finansowych*, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w Programie w większej części z budżetu powiatu, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będzie wymagała zaangażowania środków prywatnych,
- *koordynacji*, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów Programów z zainteresowanymi gminami, organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- *społecznych*, co oznacza, że Program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- *kontrolnych*, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

11. Źródła finansowania opieki nad zabytkami

W budżecie powiatu łomżyńskiego, corocznie zaplanowane są środki przeznaczone na przyznanie dotacji celowych i na realizację działań w sferze kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji, a także w sferze podtrzymywania tradycji, pielęgnowania oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej.

Dotacje te udzielane są na mocy uchwał Rady Powiatu Łomżyńskiego.

12. Zasady oceny realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego

Realizacja programu poddana zostanie ocenie Rady Powiatu Łomżyńskiego po upływie dwóch lat od jego uchwalenia. Z realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami, Starosta Łomżyński sporządzi w roku 2014 sprawozdanie, które zostanie przedstawione Radzie Powiatu Łomżyńskiego. W roku 2015 podjęte zostaną prace nad przygotowaniem i przyjęcia w roku 2015 Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Łomżyńskiego na lata 2016-2019.